

JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO'LISH SHAROITIDA MEVA SABZOVOT EKSPORTINI OSHIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.

Alimov Abduqodir Abduvaxob o'g'li

*Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish sharoitida meva sabzovot eksportini
oshirishning asosiy yo'nalishlari*

*Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi sohasida strategik rivojlanish va tadqiqotlar
xalqaro markazi mustaqil izlanuvchi (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish jarayoni meva-sabzavot eksporti rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Xususan, JST talablari, texnik reglamentlar, sertifikatlashtirish tizimi, eksport salohiyatini oshirishda zamonaviy logistika, agrotexnologiyalar va xalqaro hamkorlik muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada meva-sabzavot eksportini oshirish bo'yicha asosiy strategik yo'nalishlar aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Jahon savdo tashkiloti, eksport, meva-sabzavot, xalqaro bozor, standartlar, sertifikatlashtirish, logistika, O'zbekiston.

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida ochiqlik va integratsiya siyosati faol olib borilmoqda. Ayniqsa, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish harakatlari milliy ishlab chiqaruvchilarning xalqaro maydonda raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Meva-sabzavot eksporti bu jarayonda strategik soha hisoblanadi. Sababi, mamlakatning iqlimiy sharoiti yuqori sifatli qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, JSTga a'zo bo'lish eksport sohasiga yangi talab va majburiyatlarni ham yuklaydi. Ushbu maqolada JSTga a'zo bo'lish kontekstida meva-sabzavot eksportini oshirish yo'llari va istiqbollari tahlil qilinadi.

O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishi meva-sabzavot eksportini oshirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi, chunki bu tashkilot xalqaro savdo qoidalarini liberallashtiradi, bozorlarga kirishni osonlashtiradi va raqobatbardoshlikni oshiradi. Quyida ushbu sohada eksportni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari batafsil yoritilgan:

Mahsulot sifati va xalqaro standartlarga moslashtirish

JST a'zoligi meva-sabzavot mahsulotlarining xalqaro bozorlarda raqobatbardosh bo'lishi uchun sifat standartlariga qat'iy rioya qilishni talab qiladi. Quyidagi choralar muhim:

- Xalqaro sertifikatlarni joriy etish: GlobalGAP, ISO 22000 va organik mahsulotlar sertifikatlari kabi standartlarni joriy etish orqali mahsulotlar Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa rivojlangan bozorlar talablariga moslashtiriladi. Masalan,

Yevropa bozorlari fitosanitariya va xavfsizlik standartlariga qat'iy rioya qilishni talab qiladi.

- Sifat nazorati tizimini rivojlantirish: Fermer xo'jaliklari va eksportyorlar uchun sifat nazorati laboratoriyalarini tashkil etish, mahsulot sinovlarini kengaytirish va qadoqlash jarayonlarini takomillashtirish zarur.

- Organik mahsulotlar ishlab chiqarish: Dunyo bozorlarida organik meva-sabzavotga talab ortib bormoqda. Organik sertifikatlar olish orqali O'zbekiston yuqori daromad keltiradigan bozorlarga kirishi mumkin.

Eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish

O'zbekiston Respublikasi meva-sabzavot mahsulotlarini import qiluvchi davlatlar⁷⁶

T/r	Davlatlar	Ulushi(%)	Mln AQSh dollari	Ming tonna
1	Rossiya	42,5	486,7	541,9
2	Qozog'iston	18,9	216	641,2
3	Xitoy	9,1	104,6	127,2
4	Pokiston	8,8	101,2	65,3
5	Qirg'iziston	3,7	42,9	155,6
6	Afg'oniston	2,7	31,1	48,7
7	Turkiya	2,2	25,5	19
8	Belarus	1,7	19,9	24,3
9	Ozərbayjon	1,2	14,1	10
10	Eron	1,2	13,3	12,8

Hozirda O'zbekiston meva-sabzavot eksportining katta qismi Rossiya, Qozog'iston va Xitoy kabi an'anaviy bozorlarga to'g'ri keladi. JST a'zoligi yangi bozorlarga kirish imkonini beradi:

- Yevropa Ittifoqi bozori: Yevropa davlatlari yuqori sifatli meva-sabzavotga talab katta, ammo standartlarga moslik va logistika masalasi muhim. Masalan, uzum, gilos va anor kabi mahsulotlar Yevropada yuqori talabga ega.

- Osiyo bozorlari: Janubiy Koreya, Yaponiya va Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari (masalan, Indoneziya, Malayziya) kabi bozorlar O'zbekistonning quritilgan meva va yong'oq mahsulotlari uchun potentsialga ega.

- Yaqin Sharq bozorlari: Saudiya Arabistoni, BAA va Qatar kabi davlatlar O'zbekistonning yangi va qayta ishlangan meva-sabzavot mahsulotlariga qiziqish bildirmoqda.

- Savdo muzokaralari: JST platformasi orqali ikki tomonlama savdo shartnomalarini imzolash va bojxona tariflarini pasaytirish bo'yicha muzokaralar olib borish yangi bozorlarga kirishni osonlashtiradi.

MEVA-SABZAVOT MAHSULOTLARI EKSPORTI

(2024- yil yanvar-iyun, o'zgarish sur'atlari, qiymatga nisbatan)

Uzum 5,5 mln. AQSH dollari 6,0 ming tonna - 51,6 % ↓	Karam 41,6 mln. AQSH dollari 159,5 ming tonna 2,0 m. ↑	Piyoz 53,3 mln. AQSH dollari 267,4 ming tonna 10,7 % ↑	Gilos va olcha 71,7 mln. AQSH dollari 33,5 ming tonna 33,4 % ↑
Uzum quritilgan 23,3 mln. AQSH dollari 15,9 ming tonna - 33,5 % ↓	O'rik 47,0 mln. AQSH dollari 46,0 ming tonna 27,7 % ↑	Sabzi 23,2 mln. AQSH dollari 93,6 ming tonna 85,8 % ↑	Olxo'ri quritilgan 15,4 mln. AQSH dollari 10,5 ming tonna - 36,1 % ↓
Tariq 18,9 mln. AQSH dollari 8,9 ming tonna 23,6 % ↑	Bodring 3,8 mln. AQSH dollari 5,0 ming tonna - 20,1 % ↓	Yeryong'oq 6,0 mln. AQSH dollari 4,6 ming tonna 50,7 % ↑	Qalampir 4,9 mln. AQSH dollari 3,4 ming tonna - 15,7 % ↓

Infografika: Statistika agentligi

Import tariflari va savdo to'siqlarini kamaytirish

JST a'zolari tariflar va no-tarif to'siqlarini kamaytirish orqali eksportni rag'batlantiradi:

- Past tariflar: JST a'zo davlatlari o'rtasida eng ko'p imtiyozli millat (MFN) rejimi qo'llaniladi, bu O'zbekiston mahsulotlari uchun bojxona to'lovlarini pasaytiradi. Masalan, Xitoy JSTga a'zo bo'lgach, uning eksporti 870% ga oshgan edi, bu O'zbekiston uchun ham imkoniyatdir.

- No-tarif to'siqlarni bartaraf etish: Fitosanitariya va texnik to'siqlarni olib tashlash orqali eksport jarayonlari soddalashtiriladi. Bu, ayniqsa, Yevropa va AQSh bozorlari uchun muhim.

Logistika va infratuzilmani rivojlantirish

Meva-sabzavot mahsulotlari tez buziladigan xususiyatga ega, shuning uchun samarali logistika tizimi muhim ahamiyatga ega:

- Sovuq zanjir tizimi: Sovutgichli omborlar va transport vositalarini ko'paytirish mahsulotlarning sifatini saqlab qolishga yordam beradi. Masalan, gilos va shaftoli kabi mahsulotlar uzoq masofalarga yetkazib berishda maxsus sharoitlarni talab qiladi.

- Transport infratuzilmasi: Xalqaro aeroportlar, temir yo'l va avtomobil yo'llarini rivojlantirish orqali yetkazib berish muddatlarini qisqartirish mumkin. Masalan, "Toshkent-Almaty" va "Toshkent-Moskva" yo'nalishlarida tezkor yuk tashish tizimlari joriy etilishi kerak.

- Logistika markazlari: O'zbekiston ichida va xorijda (masalan, Rossiya yoki Xitoyda) logistika markazlari tashkil etish mahsulotlarni saqlash va tarqatishni osonlashtiradi.

Subsidiyalarni qayta ko'rib chiqish va raqobatni oshirish

JST qoidalariga ko'ra, eksport subsidiyalari cheklanadi, bu mahalliy ishlab chiqaruvchilarni samaradorlik va innovatsiyalarga e'tibor berishga undaydi:

- Ichki raqobatni oshirish: Subsidiyalarni qisqartirish fermerlar va eksportyorlarni sifat va narx bo'yicha raqobatbardosh bo'lishga majbur qiladi.

- Innovatsiyalarni joriy etish: Zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyalari, masalan, suvni tejavchi sug'orish tizimlari (tomchilatib sug'orish) va issiqxona texnologiyalari mahsulot hajmini va sifatini oshiradi.

Qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish

Yangi meva-sabzavot eksportidan tashqari, qayta ishlangan mahsulotlarga e'tibor berish eksport daromadini oshiradi:

- Quritilgan meva va yong'oq: O'zbekistonning quritilgan o'rik, mayiz va yong'oq kabi mahsulotlari xalqaro bozorlarda yuqori talabga ega. Godwinning qadoqlangan meva-sabzavotlari va qayta ishlangan mahsulotlari katta daromad keltiradi. Masalan, meva sharbati, muzlatilgan sabzavotlar va konserva mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirish kerak.

2024-yilning yanvar-dekabr oylarida barcha toifadagi xo'jaliklarda yetishtirilgan meva va rezavorlar 3 271,2 ming tonnani, yoki 2023-yilning mos davri bilan solishtirganda 104,8 % ni tashkil etdi.

2023-yilning mos davriga nisbatan ko'rsatib o'tilgan davrlarda, fermer xo'jaliklarida 4,4 %, dehqon va tomorqa xo'jaliklarida 3,9 %, qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda 22,7 % o'sish qayd etildi.

- Mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash: Qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish va ularga davlat tomonidan imtiyozlar berish eksportni kengaytiradi.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va xalqaro hamkorlik

JST a'zolari xorijiy investorlar uchun O'zbekistonni yanada jozibador qiladi:

- Texnologiya transferi: Xorijiy investitsiyalar orqali zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyalari, masalan, avtomatlashtirilgan yig'im-terim mashinalari va qadoqlash tizimlari joriy etiladi.

- Hamkorlik loyihalari: Xalqaro tashkilotlar va kompaniyalar bilan hamkorlikda meva-sabzavot yetishtirish va qayta ishlash bo'yicha qo'shma korxonalar tashkil etilishi mumkin.

- Trening va tajriba almashinuvi: Fermerlar va eksportyorlar uchun xalqaro tajriba almashinuvi va malaka oshirish dasturlari tashkil etish mahsulot sifatini oshiradi.

Marketing va brending strategiyasini rivojlantirish

O'zbekiston meva-sabzavotlari xalqaro bozorlarda raqobatbardosh bo'lishi uchun marketing strategiyasini kuchaytirish zarur:

- Milliy brend yaratish: "O'zbek meva-sabzavotlari" sifatli va ekologik toza mahsulotlar sifatida brend sifatida targ'ib qilinishi mumkin.

- Xalqaro ko'rgazmalar: Meva-sabzavot mahsulotlarini xalqaro savdo ko'rgazmalari (masalan, Fruit Logistica) orqali targ'ib qilish yangi xaridorlarni jalb qiladi.

- Raqamli marketing: Onlayn platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali mahsulotlarni xalqaro bozorlarda targ'ib qilish.

Davlat siyosati va qo'llab-quvvatlash

Davlatning faol ishtiroki eksportni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega:

- Subsidiyalar va imtiyozlar: Sifatni oshirish va xalqaro sertifikatlarni olish uchun fermerlar va eksportyorlarga moliyaviy yordam ko'rsatish.
- Qonunchilikni soddalashtirish: Eksport jarayonlarini osonlashtirish uchun bojxona va soliq tizimlarini isloh qilish.
- Ilmiy-tadqiqot ishlari: Qishloq xo'jaligi sohasida innovatsiyalarni rivojlantirish uchun ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Misollar va statistika:

Meva-sabzavot eksporti O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy valyuta keltiruvchi muhim sohalardan biridir. 2024 yilning yanvar-mart oylarida O'zbekiston 375,3 ning tonna meva-sabzavot mahsulotlarini eksport-qilib, 219,8-million AQSh dollari daromad keltirdi, bu o'tgan yilning mos davriga nisbatan 72,5% ga oshgan.

Xulosa

JST a'zoli O'zbekistonning meva-sabzavot eksportini oshirish uchun keng imkoniyatlar ochadi. Buning uchun sifatni oshirish, bozorlarni diversifikatsiya qilish, logistika tizimini rivojlantirish, qo'shilgan qiymatli mahsulotlarni ishlab chiqarish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish kabi strategiyalarga e'tibor berish zarur. Davlat va xususiy sektorning hamkorligi, shuningdek, fermerlar va eksportyorlarni qo'llab-quvvatlash orqali O'zbekiston xalqaro bozorda yetakchi o'rinlardan birini egallashi mumkin.

JSTga a'zo bo'lish meva-sabzavot eksportini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi, biroq bu jarayonda raqobatbardoshlik, sifat, standartlarga muvofiqlik kabi omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Adabiyotlar.

1. Sh.M. Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq / Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. -56 b.

2. Xalqaro iqtisodiy huquq. Darslik. Mas'ul muxarrir prof. G.Yuldasheva. Mualliflar jamoasi. Toshkent:TDYuU nashriyoti, 2019, 186 bet.
3. Белов, В. А. Международное торговое право и право ВТО в 3 кн. Книга 2. Частноунифицированное международное торговое право : учебник для бакалавриата и магистратуры / В. А. Белов. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 426 с.
4. Страны СНГ в системе всемирной торговой организации тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 08.00.14, кандидат экономических наук Захаров, Андрей Александрович. 2010. <https://www.dissercat.com/content/strany-sng-v-sisteme-vsemirnoi-torgovoorganizatsii>
5. Юридическая природа и тенденции развития сложно структурных комплексов норм, создаваемых международными организациями для регулирования мирового торгового оборота тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 12.00.10, доктор юридических наук Никифоров, Вадим Алексеевич. 2011. <https://www.dissercat.com/content/yuridicheskaya-priroda-i-tendentsiirazvitiya-slozhnostrukturnykh-kompleksov-norm-sozdavaemy>